

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Навчально-науковий інститут № 2
Кафедра криміналістичного забезпечення та судових експертиз**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор НАВС
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

24.12 . 2022

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ»**

Статус дисципліни – вибіркова
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)
Ступінь вищої освіти – магістр
Галузь знань – право (08)
Спеціальність - право (081)
Освітня програма – право
Форма здобуття вищої освіти – денна
Мова викладання – українська
Форма підсумкового контролю – залік

Київ – 2022

Розробник:

Олена ВОРОБЕЙ – професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту №2 НАВС.
Протокол від 03.11.2022 року № 10.

Завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз

Володимир АТАМАНЧУК

Схвалено науково-методичною радою НАВС
Протокол від 24.12.2022 року №4.

Голова науково-методичної ради

Станіслав ГУСАРЕВ

Результати перегляду робочої програми навчальної дисципліни
Робоча програма переглянута на 2023/2024 н.р. без змін; **зі змінами** (Додаток 1).
протокол засідання кафедри
від 14.12.2023 № 8

протокол науково-методичної ради
від 22.12 2023 № 15

Завідувач кафедри

Голова НМР

Робоча програма переглянута на 2024/2025 н.р. без змін; зі змінами (Додаток
___).

протокол засідання кафедри
від 05.09 2024 № 1

протокол науково-методичної ради
від 20.09 2024 № 8

Завідувач кафедри

Голова НМР

Робоча програма переглянута на 20__/20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток
___).

протокол засідання кафедри
від __. __ 202_ № __

протокол науково-методичної ради
від __. __ 202_ № __

Завідувач кафедри

Голова НМР

1. Загальні відомості про навчальну дисципліну

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Судова експертиза документів» є оволодіння методиками дослідження різних документів та формування, активний розвиток та удосконалення навичок та умінь експертного дослідження документів, формування теоретичних знань щодо наукових, правових, організаційних та методичних положень судової експертизи документів.

Метою викладання навчальної дисципліни «Судова експертиза документів» є отримання здобувачами системи знань з використання експертних методик техніко-криміналістичного дослідження документів.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Судова експертиза документів» є: засвоєння знань, напрацьованих сучасною вітчизняною та зарубіжною експертною практикою, з питань проведення судово-технічної експертизи документів, набуття навичок ідентифікаційних та діагностичних досліджень; отримання вмінь оформлювати висновок експертизи та давати оцінку її результатів, застосовувати ефективні методи експертних досліджень, розробляти алгоритм досліджень, аналізувати механізм впливу зовнішніх факторів на об'єктивність та достовірність результатів досліджень тощо.

Пререквізити (Prerequisite): Сучасні інформаційні технології в юридичній діяльності, Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості, Юридична компаративістика, Нормотворча діяльність.

Перелік компетентностей від повідно до освітньої програми:

інтегральна компетентність:

- здатність розв'язувати задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері права.

Загальна компетентність, якою повинен володіти здобувач вищої освіти:

ЗК2. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

ЗК3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК7. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

Програмні компетентності відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК6. Здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію.

СК12. Здатність утверджувати етичні стандарти правничої діяльності, стандарти професійної незалежності та відповідальності правника.

СК13. Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією.

Програмні результати навчання:

РН3. Проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів і різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові,

статистичні, тестові та інші та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження.

РН8. Оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності.

РН9. Генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг.

Відповідно до освітньо-професійної програми (програмні результати навчання), здобувачі ступеня вищої освіти магістра після опанування дисципліною «Судова експертиза документів» повинні

знати:

- історію виникнення, становлення та розвитку судово-технічної експертизи документів;
- основні теоретичні відомості про наукові, правові, організаційні та методичні положення судової експертизи документів;
- характеристики об'єктів судово-технічної експертизи документів;
- діагностичні та ідентифікаційні завдання судово-технічної експертизи документів;
- методику дослідження та технічні засоби, що використовуються у судово-технічній експертизі документів;
- технологію виготовлення документів, основні види та способи друку;
- способи підробки документів та методики їх виявлення;
- правила виявлення, фіксації, зберігання та поводження з документами-речовими доказами;
- правила оформлення ілюстративної таблиці до висновку експерта;

вміти:

- застосовувати набуті теоретичні знання на практиці;
- оперувати основними положеннями та поняттями судово-технічної експертизи документів;
- працювати з науковою та методичною літературою;
- використовувати методи та сучасні технічні засоби судово-технічної експертизи документів;
- розв'язувати діагностичні та ідентифікаційні завдання судово-технічної експертизи документів;
- застосовувати методику дослідження різноманітних засобів виготовлення документів;
- аналізувати та логічно-послідовно впорядковувати інформацію, одержану в результаті використання технічних засобів і методів криміналістичних досліджень;
- оформлювати результати досліджень;

володіти:

- навичками поводження з документами-речовими доказами;
- вмінням аналізувати інформацію та формулювати самостійні висновки;

- навичками виявляти ознаки підробки документів та встановлювати спосіб виготовлення;
- вмінням визначати діагностичні та ідентифікаційні завдання судово-технічної експертизи документів;
- здатністю пошуку та аналізу науково-технічних знань із різних джерел з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;
  - навичками застосування спеціальних методів та технічних засобів для дослідження документів;
  - спеціальною криміналістичною термінологією державною мовою.

2. Структура навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни			
	денна форма здобуття вищої освіти		заочна форма здобуття вищої освіти	
	д/б	ксф	д/б	ксф
Кількість кредитів ECTS– 3	Рік підготовки			
	1-й	-	-	-
	Семестр			
	2-й	-	-	-
Загальна кількість годин – 90	Лекції			
	8 год.	-	-	-
	Семінарські			
	8 год.	-	-	-
	Практичні			
	14 год.	-	-	-
	Самостійна робота			
	60 год.	-	-	-
	Вид контролю			
Залік	-	-	-	

3. Тематичний план

№ з/п	Назви тем	Нормативний обсяг годин	з них:				
			Усього годин з викладачем	з них:			Самостійна робота
				Лекцій	Семінарських занять	Практичних занять	
1.	Тема 1. Теоретичні основи та методика судової експертизи документів.	10	4	2	2		6
2.	Тема 2. Спеціальні методи та технічні засоби дослідження документів.	8	2			2	6
3.	Тема 3. Експертиза бланків документів. Встановлення виду та способу друку.	10	4	2		2	6
4.	Тема 4. Сучасна копіювально-множилна техніка.	6	2		2		4
5.	Тема 5. Експертиза відбитків печаток та штампів.	8	2			2	6
6.	Тема 6. Дослідження технічної підробки підпису. Встановлення хронологічної послідовності нанесення штрихів	12	2			2	10
7.	Тема 7. Експертиза документів з метою виявлення часткових змін їх попереднього змісту.	8	4	2	2		4
8.	Тема 8. Встановлення змісту записів, які погано видно та пошкоджених документів.	8	2			2	6
9.	Тема 9. Експертиза документів, що мають спеціальні засоби захисту	20	8	2	2	4	12
Усього годин		90	30	8	8	14	60
Підсумковий контроль: залік							

4. Плани семінарських та практичних занять

(денна форма навчання, державне фінансування)

Тема 1. Теоретичні основи та методика судової експертизи документів (кількість годин - 2)

Питання до семінарського заняття:

1. Історія виникнення, розвитку та становлення судово-технічної експертизи документів.
2. Об'єкти, предмет та завдання судово-технічної експертизи документів.
3. Загальні положення методики судово-технічної експертизи документів.
4. Класифікація методів, що застосовуються у судово-технічній експертизі документів. Особливості застосування руйнуючих та неруйнуючих методів дослідження документів.

Тема 2. Спеціальні методи та технічні засоби дослідження документів (кількість годин - 2)

Питання до практичного заняття:

1. Класифікація методів, що застосовуються у судово-технічній експертизі документів.
2. Сучасна техніка, яка застосовується у судово-технічній експертизі документів.
3. Послідовність та особливості застосування руйнуючих та неруйнуючих методів дослідження документів.
4. Можливості дослідження документів у різних зонах спектру.

Завдання:

1. Отримані зразки справжніх та підроблених документів оглянути за допомогою приладів у спеціалізованій аудиторії у різних зонах спектру.
2. Застосовуючі детектори, а також відеокомпаратор оглянути документи в ультрафіолетових та інфрачервоних променях.
3. Визначити характерні ознаки різних матеріалів документів, наявність люмінесценції тощо в УФ-променях.
4. Визначити характерні ознаки матеріалів письма в ІЧ-променях.

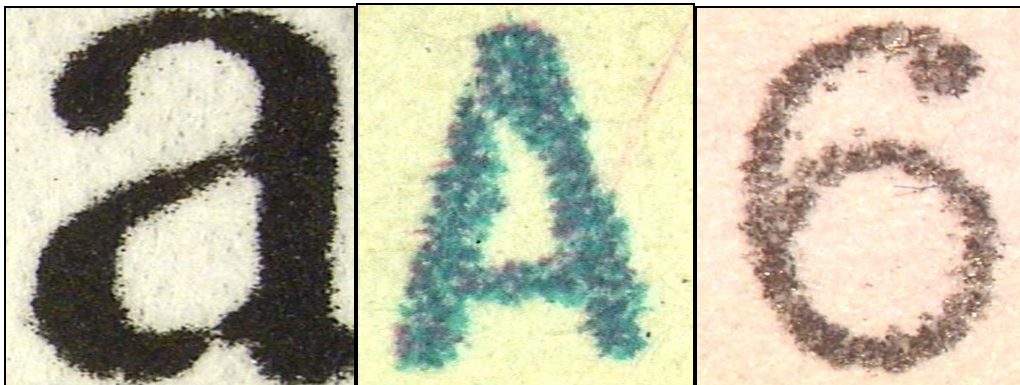
Тема 3. Експертиза бланків документів. Встановлення виду та способу друку (кількість годин - 2).

Питання до практичного заняття:

1. Основні види та способи друку, їх ознаки.
2. Методика встановлення виду та способу друку.

Завдання:

1. Уважно вивчіть зображення на малюнках.

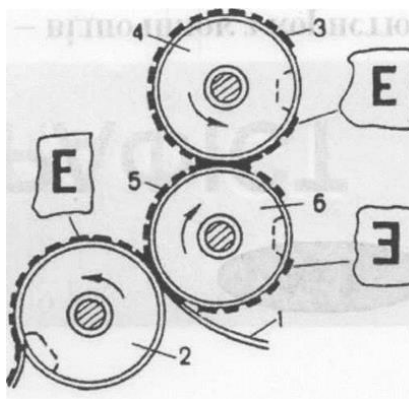
- Визначте, на якому малюнку показано збільшений текст, надрукований на знакодрукуючому пристрої матричного типу?

- На якому малюнку показано збільшене зображення тексту, надрукованого на струменево-крапельному принтері?

- На якому малюнку показано збільшене зображення тексту, отриманого на ксерокопіювальному апараті?

- За якими ознаками вдалось визначити конкретний спосіб друку?

2. Вивчить схему-малюнок. До якого способу поліграфічного друку відноситься?

Тема 4. Сучасна копіювально-множилна техніка (кількість годин - 2)

Питання до семінарського заняття:

3. Основні види та способи друку, їх ознаки.
4. Класифікація та особливості сучасних знакодрукуючих пристроїв.
5. Сучасні принтери та їх особливості.
6. Можливості ідентифікації знакодрукуючих пристроїв.
7. Методика встановлення виду та способу друку.

Тема 5. Експертиза відбитків печаток та штампів (кількість годин - 2)

Питання до практичного заняття:

1. Вказати завдання, які вирішуються при експертному дослідженні відбитків печаток та штампів.
2. Визначити загальні та окремі ознаки посвідчувальних форм.
3. Способи та ознаки підробки відбитків печаток (штампів).

Завдання:

1. Детально вивчіть відтиск круглої печатки на малюнку. Вкажіть загальні та окремі ознаки, за якими можна провести ідентифікаційне дослідження (якщо будуть надані порівняльні зразки). Які методи застосовуються при порівняльному дослідженні в експертизі відбитків печаток та штампів?

2. Здобувачами виконується контрольна робота у вигляді фрагмента експертного висновку з дослідження відбитків печаток (штампів) у документах.
3. Вивчити зразки фототаблиць експертиз документів щодо ідентифікації печаток (штампів), показати ознаки на фото.
4. Визначте, які питання може вирішити експерт при дослідженні відбитків печаток (штампів)?
5. Які порівняльні зразки необхідні для проведення ідентифікаційного дослідження відбитків печаток (штампів)? Які правила отримання порівняльних зразків відбитків печаток (штампів)?
6. Виявіть у наданих на дослідженнях відбитках печаток (штампів) загальні та окремі ознаки.
7. Проведіть порівняльне дослідження, опишіть та проілюструйте його.
8. Оформіть результати дослідження у вигляді фрагменту експертного висновку.

Тема 6. Дослідження технічної підробки підпису. Встановлення хронологічної послідовності нанесення штрихів

(кількість годин - 2)

Питання до практичного заняття:

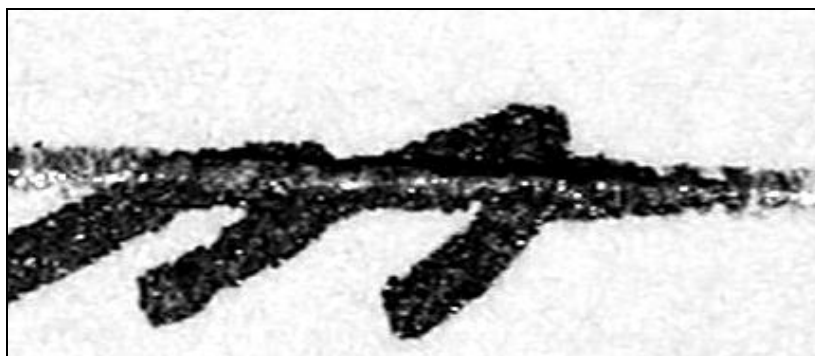
1. Можливості технічного дослідження рукописних записів.
2. Способи технічної підробки підпису та їх ознаки.
3. Методи їх дослідження.
4. Визначити можливості дослідження штрихів записів з метою встановлення хронологічної послідовності їх нанесення.

Завдання:

1. Експерт при проведенні техніко-криміналістичного дослідження штрихів, що перетинаються, вирішив, що необхідно застосувати наступні методи: візуальні з використанням різних режимів освітлення та джерел УФ- та ІЧ- променів; метод вологого копіювання; мікроскопічні дослідження з використанням стереоскопічного мікроскопу.

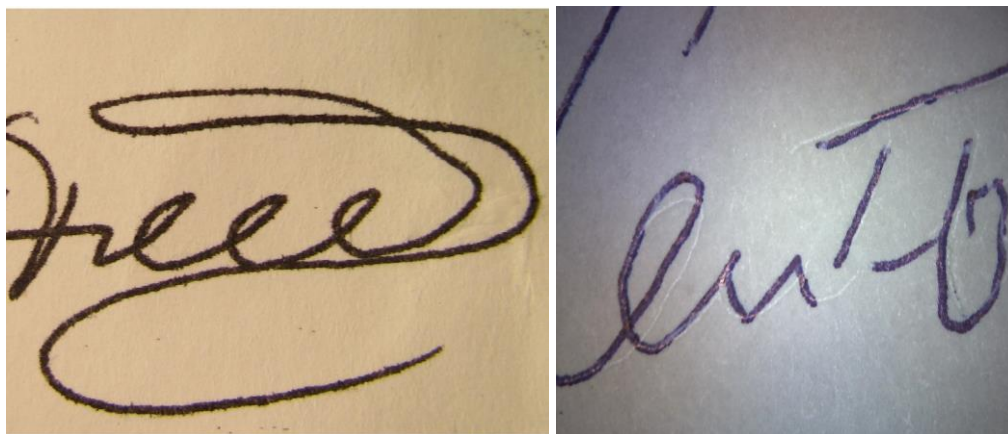
Вирішити наступні питання:

- До яких класів методів відносяться вказані методи?
- У якій послідовності необхідно застосувати вказані методи?
- За яких умов можливе застосування методу вологого копіювання або інших руйнуючих методів?

2. Здобувачами виконується контрольна робота у вигляді фрагмента експертного висновку.

Оглянути навчальні об'єкти (документи з підписами) з використанням збільшувальних приладів та відео компаратора. Виявити, описати та проілюструвати ознаки технічної підробки підписів. Визначити способи технічної підробки.

Оформити результати дослідження у вигляді фрагменту висновку експерта.

Тема 7. Експертиза документів з метою виявлення часткових змін їх попереднього змісту (кількість годин - 2)

Питання до семінарського заняття:

1. Види та ознаки часткової підробки документів.
2. Методика виявлення ознак змін у змісті документу та встановлення первісного змісту.
3. Методи виявлення факту заміни частин документу та ознак, які вказують на заміну (переклейку) фотокартки у документі тощо.

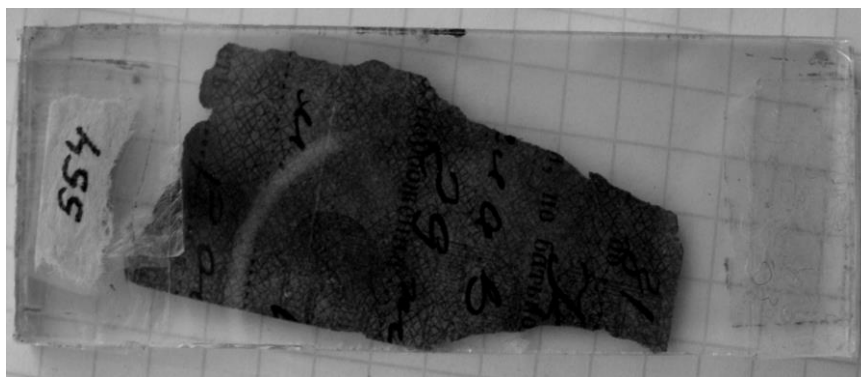
Тема 8. Встановлення змісту записів, які погано видно та пошкоджених документів (кількість годин - 2)

Питання до практичного заняття:

1. Види пошкоджених документів. Їх особливості.
2. Вказати сучасні методи та технічні засоби для дослідження даної категорії документів.

Завдання:

1. Визначити можливості дослідження текстів, які погано видно: залитих, замазаних, закреслених, а також пошкоджених документів.
  - Які особливості дослідження документів, що піддавались впливу високої температури.
  - Оглянути наданий на дослідження фрагмент обвугленого документу, що зафіксований між двома предметними скельцями. За допомогою збільшувальних приладів та спектральних методів виявити зображення та тексти на ньому. Встановити, фрагментом якого саме документа він являвся.
  - Дослідження розірваних (розрізаних) та інших пошкоджених
  - Які особливості вилучення та зберігання даної категорії об'єктів?
  - Які питання може вирішити експерт при дослідженні такого пошкодженого документу?

2.Здобувачами виконується контрольна робота у вигляді фрагмента експертного висновку.

Тема 9. Експертиза документів, що мають спеціальні засоби захисту (кількість годин - 6)

Питання до семінарського заняття:

1. Документи зі спеціальними засобами захисту, які надходять на дослідження.
2. Види сучасних матеріалів, елементів та засобів захисту від підробки, їх характеристика.
3. Способи підробки документів, що мають спеціальні захисні засоби.
4. Сучасні методи та технічні засоби для дослідження данної категорії документів.

Питання до практичного заняття:

1. Вказати види сучасних матеріалів, елементів та засобів захисту від підробки, їх характеристику.
2. Зазначити способи підробки документів, що мають спеціальні захисні засоби.
3. Вказати сучасні методи та технічні засоби для дослідження данної категорії документів.

Завдання:

1.Оглянути навчальні об'єкти (справжні та підроблені документи зі спеціальними елементами захисту) з використанням збільшувальних приладів, освітлювачів, детекторів тощо та виявити ознаки підробки.

2. Вивчіть малюнок, на якому зображено зразок лицьового боку банкноти НБУ номіналом 500 гривень оновленої серії.

- Вкажіть основні елементи та засоби захисту від підробки зазначеної банкноти.

- Які нові елементи захисту застосовано у даній банкноті?

- Визначте, які елементи захисту від підробки можна виявити у наскрізних променях, які у косо спрямованих, а які в УФ-променях та ІЧ-променях.

- Які питання може вирішити експерт при наданні йому на дослідження грошового знаку?

3. Уважно вивчіть малюнки, на яких показано зразки іноземної валюти: банкноту євро та банкноту номіналом 100 доларів США.

- Які види друку застосовані у даних банкнотах?

- Які активні елементи захисту від підробки застосовано на даних купюрах?

- Визначте, які елементи захисту від підробки можна виявити та дослідити на даних банкнотах у наскрізних променях?

- Які спеціальні режими освітлення застосовуються при дослідженні документів зі спеціальними засобами захисту?

- Які нові елементи захисту застосовано у цих банкнотах?

4. Здобувачами виконується контрольна робота у вигляді фрагмента експертного висновку.

Провести дослідження документа, використовуючи зразки, довідники та технічні засоби. Оформити результати дослідження у вигляді висновку експерта.

5. Завдання для самостійної роботи

Тестові завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти розташовані на офіційному вебпорталі НАВС у розділі «Дистанційні курси» за посиланням: <https://dn.naiu.kiev.ua/course/view.php?id=3186> (доступ за індивідуальним логіном і паролем).

Завдання для самостійної роботи до Теми 1.

Опрацювати додаткові питання до теми та відобразити у зошиті відповіді:

1. Основні поняття судово-технічної експертизи документів.
2. Основні стадії загальної методики дослідження документів.
3. Вимоги до підготовки матеріалів для проведення судово-технічної експертизи документів.
4. Самостійно опрацювати правила поводження з документами – речовими доказами.
5. Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 2.

1. Перелік питань для самостійного вивчення та опрацювання в робочому зошиті:

- Класифікація спеціальних методів техніко-криміналістичного дослідження документів.
- Особливості застосування руйнуючих методів дослідження.
- Новітні зразки техніки, що застосовується при проведенні судово-технічної експертизи документів. Робоче місце експерта.

2. Самостійно опрацювати спеціальні фізичні методи дослідження документів. Особливу увагу приділити візуальним, мікроскопічним та спектральним.

3. Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 3.

1. Опрацювати додаткові питання до теми та відобразити у робочому зошиті відповіді:

- Методика встановлення способу виготовлення документа.
- Характерні ознаки способів друку.
- Можливості ідентифікації друкарських форм.
- Сучасні методи та технічні засоби для встановлення способу друку у документах.

2. Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 4.

1.Опрацювати додаткові питання до теми та відобразити у робочому зошиті відповіді:

- Сучасні принтери, копіри, багатофункціональні пристрої, їх особливості.
- Характерні ознаки сучасної копіювальної техніки, що виявляються у документах.
- Можливості ідентифікації принтерів та іншої копіювально-множильної техніки.

2.Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 5.

1. Перелік питань для самостійного вивчення та опрацювання в робочому зошиті:

- Види печаток та штампів, їх особливості. Особливості гербових печаток.
- Можливості техніко-криміналістичного дослідження відтисків печаток та штампів.
- Основні положення методики ідентифікаційного дослідження печаток (штампів). Загальні та окремі ознаки посвідчувальних форм.
- Способи та ознаки підробки відтисків печаток (штампів).

2. Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 6.

1. Перелік питань для самостійного вивчення та опрацювання в робочому зошиті:

- Характерні ознаки сучасного письмового приладдя.
- Можливості технічного дослідження рукописних записів.
- Технічна підробка підпису, способи та ознаки.
- Методи та технічні засоби встановлення ознак технічної підробки підпису.
- Симуляція технічної підробки підпису та її особливості.

2.Опрацювати додаткові питання до теми та відобразити у зошиті відповіді:

Можливості ідентифікації ручок (кулькових, капілярних та пір'яних ручок), олівців та іншого письмового приладдя.

3. Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 7.

1. Перелік питань для самостійного вивчення та опрацювання в робочому зошиті:

Підчистка та дописка, їх ознаки.

Характерні ознаки хімічного травлення та змивання у документах.

Ознаки заміни фото у документах, що посвідчують особу.

Ознаки заміни сторінок у документах.

Методи та засоби встановлення змін первісного змісту у документах.

2. Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 8.

1. Перелік питань для самостійного вивчення та опрацювання в робочому зошиті:

- Види та особливості пошкоджених документів.

- Дослідження документів, що піддавались впливу високої температури. Стадії пошкодження паперу документів під впливом високої температури.

- Розірвані та розрізані документи, особливості їх дослідження.

- Згаслі, вицвілі записи та можливості їх відновлення.

- Методи та технічні засоби дослідження пошкоджених документів.

2. Вирішити тестові завдання за темою.

Завдання для самостійної роботи до Теми 9.

1. Перелік питань для самостійного вивчення та опрацювання в робочому зошиті:

- Сучасні засоби та елементи захисту документів від підробки, їх характеристика.

- Спеціальний папір, полімерні матеріали, фарби, плівки та покриття, що використовують для захисту документів від підробки.

- Сучасні посвідчення водія, документи про реєстрацію транспортних засобів у вигляді пластикових карт, виготовлених за міжнародними зразками, їх характеристика.

- Особливості голографічних елементів захисту документів від підробки.

- Методика дослідження документів зі спеціальними засобами захисту.

- Методи та технічні засоби дослідження документів зі спеціальними засобами захисту.

2. Систематизувати вивчений матеріал та скласти схему «Основні засоби захисту від підробки сучасних банкнот НБУ гривень, доларів США та банкнот євро».

3. Вирішити тестові завдання за темою.

Ситуаційні завдання для самостійної роботи:

- У наданому документі, що посвідчує особу необхідно виявити наявні зміни первісного змісту з використанням збільшувального приладу. Як саме та в якій послідовності будуть встановлюватись такі зміни? За якими ознаками і за допомогою яких технічних засобів?
- Надано два документи з відбитками печаток (або штампів). Оглянути їх з використанням збільшувального приладу. Вказати характерні ознаки, за якими можна провести ідентифікаційне дослідження. Зазначити вимоги до порівняльних зразків.
- Надано фрагмент пошкодженого документу – об'єкт, зафіксований між предметними скельцями. Оглянути його, вказати, стадію його пошкодження, методи дослідження та особливості поводження з таким документом.
- Надано грошовий знак номіналом 500 гривень НБУ. Оглянути його з використанням збільшувального приладу. Вказати основні елементи захисту від підробки паперових гривень НБУ нової серії. Виявити характерні ознаки підробки.
- Надано грошовий знак номіналом 100 доларів США. Оглянути його з використанням збільшувального приладу. Вказати основні елементи захисту від підробки банкнот США нової серії. Виявити характерні ознаки підробки.
- Обставини події: у гр-на О. у відділенні «Приватбанку» вилучена банкнота номіналом 200 гривень НБУ зразка 2016 року, серійний номер КВ 2223019847. Визначити завдання, які потрібно вирішити при дослідженні наданого грошового знаку. Охарактеризувати методи та технічні засоби, що потрібно застосувати при дослідженні.
- Оглянути документ (квитанцію з рукописними записами) з використанням збільшувального приладу, виявити згаслі записи. Вказати методи та технічні засоби для встановлення змісту погановидимих записів.
- Оглянути наданий документ, що супроводжує транспортний засіб з використанням збільшувального приладу, виявити ознаки, що свідчать про спосіб нанесення зображень. Визначити – який знакодруючий пристрій було застосовано, які можливості його ідентифікації?

6. Індивідуальні завдання

До індивідуальних завдань, не передбачених навчальним планом, належать: написання рефератів, есе, виконання контрольних робіт, підготовка власних досліджень до виступу на конференціях, участь в олімпіадах тощо.

Реферат (доповідь) оформлюється у вигляді письмової роботи в обсязі 5-7 сторінок або у вигляді презентації. Надається на перевірку на папері та на електронному носії.

Тема 1. Теоретичні основи та методика судової експертизи документів.

Теми рефератів та есе:

Криміналістичне документознавство: історія виникнення, розвитку та становлення.

Документ – виникнення поняття та його генезис.

Вчені, що сприяли становленню та розвитку техніко-криміналістичного дослідження документів.

Взаємозв'язок криміналістики, матеріалознавства, фізики, хімії при вирішенні завдань криміналістичного документознавства.

Тема 2. Спеціальні методи та технічні засоби дослідження документів.

Теми рефератів та есе:

Вчені, що сприяли становленню та розвитку методів техніко-криміналістичного дослідження документів.

Сучасна мікроскопія в судово-технічній експертизі документів.

Хімічні методи для дослідження матеріалів документів.

Новітні технічні засоби для проведення судово-технічної експертизи документів.

Тема 3. Експертиза бланків документів. Встановлення виду та способу друку.

Теми рефератів та есе:

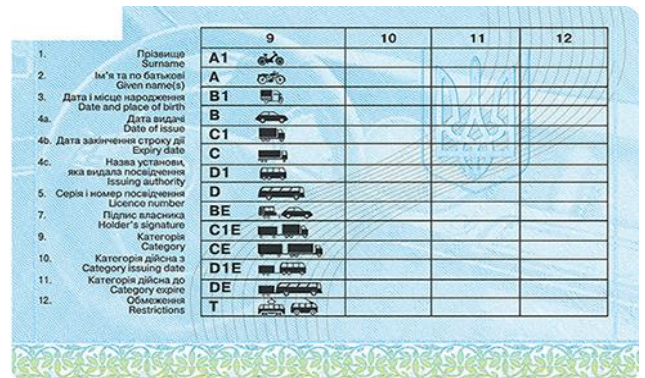
Види та способи друку, схеми кліше та отримання відбитків.

Ознаки основних видів та способів друку.

Сучасні способи підробки бланків документів.

Особливості сучасних методів та технічних засобів при проведенні експертизи бланків документів.

Здобувачі отримують індивідуальні завдання для проведення розрахунково-графічної роботи (навчальної експертизи). Необхідно встановити спосіб виготовлення наданого бланку документу. Наприклад, посвідчення водія (див. малюнок). Застосовуючи різні режими освітлення та мікроскопічні методи дослідження, необхідно встановити спосіб (або способи) друку.

Дослідження оформлюється на аркушах А4 з додаванням ілюстративної таблиці, на якій необхідно позначити ознаки способів друку.

Тема 4. Сучасна копіювально-множилна техніка.

Теми рефератів та есе:

Виникнення та розвиток копіювально-множилної техніки.

Сучасні способи підробки бланків документів

Сучасні принтери та їх особливості.

Характерні ознаки сучасної копіювальної техніки, що виявляються у документах.

Тема 5. Експертиза відбитків печаток та штампів

Теми рефератів та есе:

Види печаток та штампів, їх особливості.

Можливості техніко-криміналістичного дослідження відтисків печаток та штампів.

Особливості гербових печаток.

Ідентифікаційні дослідження печаток (штампів).

Способи та ознаки підробки відтисків печаток (штампів).

Здобувачі отримують індивідуальні завдання для проведення розрахунково-графічної роботи (навчальної експертизи). Необхідно провести ідентифікаційне дослідження відбитків печаток (штампів). В ілюстративній таблиці проілюструвати порівняльні дослідження різними методами, зробити розмітку ознак, що співпадають (або не співпадають).

Дослідження оформлюється на аркушах А4 з додаванням ілюстративної таблиці.

Тема 6. Дослідження технічної підробки підпису. Встановлення хронологічної послідовності нанесення штрихів

Теми рефератів та есе:

Види письмового приладдя, його особливості.

Можливості технічного дослідження рукописних записів.

Рукописні записи як об'єкт техніко-криміналістичного дослідження документів.

Способи та ознаки технічної підробки підписів.

Тема 7. Експертиза документів з метою виявлення часткових змін їх попереднього змісту

Теми рефератів та есе:

Можливості встановлення факту та способу внесення часткових змін у документ.

Сучасні способи часткової підробки паспортних документів.

Методи та засоби відновлення первісного змісту документів.

Монтаж у документах і засоби його виявлення.

Здобувачі отримують індивідуальні завдання для проведення розрахунково-графічної роботи (навчальної експертизи).

Питання для вирішення:

- Чи є у наданому фрагменті зміни первісного змісту?
- Якщо так, то якими способами внесені зміни первісного змісту?
- Який первісний зміст документу?

Дослідження оформлюється на аркушах А4 з додаванням ілюстративної таблиці, на якій необхідно позначити ознаки зміни первісного змісту.

Тема 8. Встановлення змісту записів, які погано видно та пошкоджених документів

Теми рефератів та есе:

Методи та засоби відновлення змісту обвуглених та інших пошкоджених бланків документів.

Виявлення згаслих записів у документах.

Особливості дослідження пошкоджених документів в умовах воєнного стану.

Тема 9. Експертиза документів, що мають спеціальні засоби захисту

Теми рефератів та есе:

Види сучасних матеріалів, елементів та засобів захисту від підробки, їх характеристика.

Особливості виготовлення документів нового покоління: посвідчень водія, документів про реєстрацію транспортних засобів у вигляді пластикових карт, виготовлених за міжнародними зразками; біометричних документів тощо.

Гривня НБУ – виникнення та розвиток, основні зразки.

Банкноти євро – опис та характеристики захисту.

Способи підробки документів, що мають спеціальні захисні засоби. Їх характерні ознаки.

7.Методи навчання

Методи навчання:

- словесні, наочні та практичні методи;
- пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод;
- репродуктивний метод;
- частково-пошуковий (евристичний) метод;
- дослідницький метод.

Словесні методи: евристичний (запитальний) — бесіда; та акроматичний (викладальний) — пояснення, розповідь, лекція, інструктаж тощо. Бесіда — діалогічний метод навчання, за якого викладач із допомогою питань спонукає здобувачів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу. Пояснення — словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів,

принципів дій, прикладів тощо. Розповідь — образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події. Лекція — інформативно-доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу.

Наочні методи навчання: ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження. Метод ілюстрування — оснащення ілюстраціями статичної наочності, плакатів, малюнків, таблиць, схем тощо. Метод демонстрування — показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо. Рекомендований показ здобувачам різноманітних наочних об'єктів — реальних предметів та їх зображень.

Практичні методи навчання: вправи, лабораторні, практичні, графічні й дослідні роботи. Пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод: викладач організує сприймання та усвідомлення здобувачами інформації, а вони здійснюють сприймання (рецепцію), осмислення і запам'ятовування її. Репродуктивний: викладач дає завдання, у процесі виконання якого здобувачі здобувають уміння застосовувати знання за зразком. Частково-пошуковий (евристичний): викладач формулює проблему, поетапне вирішення якої здобувачі здійснюють під його керівництвом. Дослідницький: викладач ставить перед здобувачами проблему, а вони вирішують її самостійно, висувуючи ідеї, перевіряючи їх, підбираючи для цього необхідні джерела інформації, прилади, матеріали тощо.

Самостійна робота під керівництвом викладача полягає у підготовці рефератів, мультимедійних презентацій, виконанні самостійних письмових робіт, складанні тестових завдань тощо.

8.Форми та методи контролю, критерії оцінювання результатів навчання

Поточний контроль - усний (у вигляді індивідуального або групового опитування) або письмовий (у вигляді контрольної роботи, тестів). Форми поточного контролю з кожної теми визначає викладач.

Підсумковий контроль проводиться у формі заліку після закінчення вивчення навчальної дисципліни. Структура білета передбачає теоретичні питання та практичне завдання.

Методи контролю. Поточний контроль здійснюється шляхом оцінювання усних відповідей щодо проблем для обговорення, передбачених планом практичних занять, а також шляхом: проведення експрес-опитувань, тестування, підготовки доповідей, рефератів і мультимедійних презентацій. При оцінюванні враховується глибина теоретичних знань здобувачів і вміння застосовувати їх на практиці.

Практичні заняття з навчальної дисципліни «Судова експертиза документів» проводяться двома науково-педагогічними працівниками з урахуванням специфіки виконуваних завдань та використанням можливостей спеціалізованих обладнаних навчальних аудиторій та полігонів.

Критерії оцінювання результатів навчання

Основними критеріями, що характеризують рівень компетентності здобувача вищої освіти при оцінюванні результатів поточного та підсумкового контролю, є такі:

- виконання всіх видів навчальної роботи, що передбачені робочою програмою навчальної дисципліни;
- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, що міститься в основних та додаткових рекомендованих нормативних та доктринальних джерелах;
- вміння аналізувати явища, що вивчаються, у їх взаємозв'язку і розвитку;
- характер відповідей на поставлені питання (чіткість, лаконічність, логічність, послідовність тощо);
- вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних ситуаційних завдань;
- вміння аналізувати достовірність одержаних результатів.

Оцінювання результатів навчання

Накопичення балів з тем за усі види робіт										Підсумковий контроль залік або екзамен	Підсумкова кількість балів
max 60%										max 40%	max 100%
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	Самостійна робота	Залік	100
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	відмінно	A	відмінне виконання
85-89	добре	B	вище середнього рівня
75-84		C	загалом хороша робота
66-74	задовільно	D	непогано
60-65		E	виконання відповідає мінімальним критеріям
35-59	незадовільно	Fx	необхідне

			перескладання
1-34		F	необхідне повторне вивчення курсу

9.Інструменти, обладнання, програмне забезпечення, використання яких передбачає дисципліна

Інструменти. Використання інструментів, що входять до переліку криміналістичної техніки обирається викладачем, виходячи з теми навчальної дисципліни.

Обладнання. Для закріплення теоретичних знань та відпрацювання практичних навичок здобувачами вищої освіти за темами навчальної дисципліни «Судова експертиза документів» практичні заняття в очному (offline) режимі проводяться у спеціалізованій навчальній аудиторії, обладнаній засобами інтерактивного навчання: мультимедійних проекторів, комп'ютерів, а також спеціальними освітлювальними засобами, цифровим мікроскопом, відео компаратором Regula 4305 DMH, детекторами валют, збільшувальними лупами з підсвіткою та іншими технічними приладами.

Програмне забезпечення.

Під час проведення занять в очному (offline) режимі використовуються наступні засоби програмного забезпечення:

- інтерактивні, мультимедійні проектори, комп'ютери, планшети, інтерактивна дошка.

Під час проведення занять в змішаному (blended) режимі використовуються наступні засоби програмного забезпечення:

- мультимедійні проектори, комп'ютери, планшети, інтерактивна дошка; навчальна дисципліна «Судова експертиза документів» має супровід на офіційному вебпорталі НАВС через мережу Інтернет (на платформі Moodle). На дистанційних курсах розміщено структурований контент з навчальної дисципліни. На вказаній платформі наявна можливість оцінювання рівня засвоєних знань здобувачів шляхом дистанційного on-line проходження тестування за всіма темами навчальної дисципліни та підсумкового контролю. На офіційному вебпорталі НАВС через мережу Інтернет (на платформі Moodle) у розділі «Дистанційні курси» за посиланням: <https://dn.nai.au.kiev.ua/course/view.php?id=3186> (доступ за індивідуальним логіном і паролем).

Під час проведення занять без очної складової в дистанційному режимі (on-line) за вибором викладача використовується:

- програмне забезпечення через мережу Інтернет.
- на платформі Moodle у розділі «Дистанційні курси» за посиланням: <https://dn.nai.au.kiev.ua/course/view.php?id=3186> (доступ за індивідуальним логіном і паролем) розміщені допоміжні матеріали. На вказаній платформі наявна можливість оцінювання рівня засвоєних знань здобувачів шляхом дистанційного on-line проходження тестування за всіма темами навчальної

дисципліни та підсумкового контролю.

10.Перелік питань/завдань для підсумкового контролю з навчальної дисципліни

Теоретична частина (оцінювання знань):

1. Поняття, предмет, об'єкти криміналістичного дослідження документів та їх реквізитів.
2. Історія виникнення та розвитку техніко-криміналістичного дослідження документів.
3. Матеріали документів: класифікація та особливості.
4. Поняття реквізитів документів, особливості їх дослідження.
5. Предмет техніко-криміналістичного дослідження документів та питання, які воно вирішує.
6. Завдання, які вирішуються за допомогою техніко-криміналістичного дослідження документів.
7. Діагностичні завдання техніко-криміналістичного дослідження документів.
8. Ідентифікаційні завдання техніко-криміналістичного дослідження документів.
9. Правила поводження з документами-речовими доказами.
10. Класифікація методів дослідження документів.
11. Фізичні методи дослідження документів.
12. Загальна характеристика фізико-хімічних методів дослідження документів.
13. Хімічні методи дослідження документів.
14. Мікроскопічні методи дослідження у ТКДД.
15. Використання метода вологого копіювання в техніко-криміналістичному дослідженні документів.
16. Дифузно-копіювальний метод – його сутність, модифікації та методика застосування.
17. Методи візуального дослідження при особливих режимах освітлення.
18. Візуальне дослідження документів із застосуванням світлофільтрів.
19. Дослідження документів у інфрачервоній зоні спектру.
20. Фотографічні методи дослідження у техніко-криміналістичній експертизі документів.
21. Дослідження документів у невидимих зонах спектру.
22. Фотографування ІЧ- та УФ-люмінесценції.
23. Сучасні збільшувальні прилади для дослідження документів.
24. Спектральні методи дослідження документів.
25. Електронна та світлова мікроскопія в ТКДД.
26. Поліграфія – виникнення та розвиток.
27. Основні види поліграфічного друку та їх ознаки.
28. Ознаки високого способу друку, які відображаються в документах.
29. Плоский офсетний друк та його характерні ознаки.
30. Трафаретний вид друку – його різновиди та ознаки.

31. Глибокий друк та його ознаки.
32. Встановлення способу виготовлення бланків документів в залежності від виду поліграфічного друку.
33. Сучасні принтери, їх ознаки.
34. Ознаки копіювально-множильних засобів, які відображаються у документах.
35. Ознаки матричних принтерів, що відображаються у документах.
36. Характеристики та ознаки друкарської машинки, що дозволяють встановити її клас та марку.
37. Основні принципи роботи лазерних принтерів, їх ознаки у документах.
38. Ознаки термічних, сублімаційних принтерів та електрофаксів у документах.
39. Основні принципи роботи струменевих принтерів. Їх ознаки у документах.
40. Електрофотографічний друк, його класифікація та ознаки у документах.
41. Можливості ідентифікації струменевих, лазерних та матричних принтерів.
42. Види печаток та штампів, вимоги до їх виготовлення в умовах фабричного виробництва.
43. Ознаки, що свідчать про недотримання правил фабричної технології при виготовленні печатки (штампу).
44. Способи виготовлення саморобних рельєфних кліше, їх ознаки.
45. Поняття печаток та штампів, їх види. Нормативні акти, які регламентують їх виготовлення, використання та зберігання.
46. Ознаки, які характеризують відбитки печаток та штампів, виконаних за допомогою плоских кліше.
47. Ознаки відбитків печаток та штампів, виготовлених шляхом вирізування або гравірування.
48. Встановлення типу (виду) пишучого пристрою.
49. Основні способи технічної підробки підписів та їх ознаки.
50. Методи, які використовуються при технічній підробці підписів.
51. Встановлення хронологічної послідовності нанесення штрихів, що перетинаються.
52. Встановлення абсолютної та відносної давнини виконання документу або його реквізитів.
53. Способи внесення змін у первісний зміст документа.
54. Ознаки підчистки та дописки у документах, методи їх виявлення.
55. Ознаки внесення змін у документ шляхом переклеювання фотокартки та заміни сторінок.
56. Особливості дослідження документів, що піддавались дії хімічного травлення та змивання.
57. Виявлення залитих, замазаних та закреслених записів.
58. Встановлення змісту згаслих записів у документах.

59. Пошкоджені документи та особливості їх дослідження.
60. Встановлення цілого за частинами в ТКДД.
61. Особливості дослідження документів, що піддавались дії високих температур.
62. Класифікація документів суворого обліку та звітності. Засоби та елементи їх захисту.
63. Спеціальні матеріали, що використовуються для виготовлення документів зі спеціальними засобами захисту.
64. Спеціальні види фарб, що застосовуються для захисту документів від підробки.
65. Захисні нитки, волокна, конфетті та спеціальні способи друку сучасних грошових знаків.
66. Приховані та оптично-перемінні зображення у документах зі спеціальними засобами захисту.
67. Водяні знаки – визначення, різновиди та способи їх підробки (імітації).
68. Гривні НБУ – основні зразки, що були випущені в обіг та їх загальна характеристика. Способи друку, що застосовані у гривнях НБУ.
69. Зразки доларів США, їх реквізити та відмінності.
70. Долари США нової (кольорової) серії – загальна характеристика та засоби захисту.
71. Елементи захисту від підробки банкнот євро.
72. Засоби захисту захищених документів на пластиковій основі.
73. Сучасні документи, що посвідчують особу, їх особливості.
74. Національні біометричні документи, їх особливості та засоби захисту.
75. Способи підробки грошових знаків та їх ознаки.

Практична частина (оцінювання розумінь, здатностей, умінь тощо):

1. Схематично зобразити принцип отримання зображення у високому, глибокому та плоскому друці. Відмітити розташування, друкуючих та пробільних елементів, фарби та паперу.
2. Схематично зобразити принцип отримання зображення у офсетному друці. Відмітити розташування, друкуючих та пробільних елементів, фарби та паперу. Зазначити, чому фарба затримується тільки на друкуючих ділянках форми.
3. Оглянути бланк документу з використанням збільшувального приладу, виявити ознаки, що свідчать про вид та спосіб друку.
4. Надано документ з залитими (замазаними) записами. Вказати – які методи та технічні засоби потрібно застосувати для виявлення записів під плямою барвної речовини.
5. Оглянути документ (аркуш паперу з надрукованим текстом) з використанням збільшувального приладу, виявити ознаки, що свідчать про спосіб нанесення зображень. Визначити – який знакодрукуючий пристрій було

застосовано. Які можливості його ідентифікації?

6. В запропонованому документі (бланк з текстами, відбитками печаток, фотознімком особи та рукописними записами) виявити наявні зміни первісного змісту з використанням збільшувального приладу. Послідовно визначити ці зміни та вказати ознаки.

7. Надано документ з відбитком печатки (або штампу). Оглянути його з використанням збільшувального приладу, виявити ознаки недотримання фабричної технології. Вказати можливості ідентифікації, а також вимоги до порівняльних зразків.

8. Оглянути документ (аркуш паперу з рукописними записами) з використанням збільшувального приладу, виявити ознаки письмового приладдя, за допомогою якого виконані записи. Вказати можливості його ідентифікації.

9. Надано фрагмент пошкодженого документу – об'єкт, зафіксований між предметними скельцями. Оглянути його, вказати, стадію його пошкодження, методи дослідження та особливості поводження з таким документом.

10. Оглянути документ (аркуш паперу з підписом від імені певної особи) з використанням збільшувального приладу. Виявити ознаки підробки з використанням технічних прийомів. Вказати конкретний спосіб підробки.

11. Надано грошовий знак. Оглянути його з використанням збільшувального приладу. Визначити – справжня чи піддроблена банкнота, виявити ознаки фальсифікації. Вказати конкретний спосіб підробки.

12. Обставини події: у гр-на К. у відділенні банку «Ощадбанк» вилучена банкнота номіналом 500 гривень НБУ зразка 2017 року, серійний номер СО 53784529. Для вирішення питання щодо притягнення гр-на К. до відповідальності необхідно встановити - чи відповідає виявлена банкнота зразку – справжній банкноті НБУ такого ж зразку та номіналу; якщо ні, то яким способом виготовлено цю банкноту. Питання: як попередньо дослідити речовий доказ – банкноту номіналом 500 гривень НБУ зразка 2017 року, серійний номер СО 53784529, вилучену у відділенні банку «Ощадбанк»? Визначити завдання, які потрібно вирішити при дослідженні наданого грошового знаку. Охарактеризувати методи, технічні засоби та прийоми, що потрібно застосувати при дослідженні.

13. Оглянути документ (аркуш паперу з рукописними записами) з використанням збільшувального приладу, виявити згаслі записи. Вказати методи встановлення змісту погановидимих записів.

14. Надано документ з різними реквізитами. Оглянути його з використанням збільшувального приладу. Вказати, які питання можна поставити перед експертом стосовно документу, його реквізитів та зображень.

15. Оглянути бланк документу, що посвідчує особу з використанням збільшувального приладу. Виявити ознаки, що свідчать про заміну фотознімку та сторінок.

16. Надано документ зі спеціальними засобами захисту (акцизна марка). Оглянути його з використанням збільшувального приладу. Вказати, які

засоби захисту присутні у даному документі. Визначити їх характеристики.

17. Обставини події: у будинку 45, по вулиці Драйзера у м. Києві у підвалі парадного №1 знайдено обгорілий труп чоловіка, у кишенях якого білі знайдені два пошкоджені шматки паперу. Для розкриття злочину необхідно вирішити питання: частинами яких документів являються два шматки паперу, вилучені на місці події; чи складали ці шматки паперу раніше одне ціле, а також який був попередній зміст цих документів? Як попередньо дослідити речові докази? Назвати завдання, які потрібно вирішити при дослідженні спалених документів. Визначити методи, технічні засоби та прийоми, що потрібно застосувати при дослідженні.

18. Надано на дослідження посвідчення. Оглянути документ з використанням збільшувального приладу, виявити ознаки, що свідчать про вид та спосіб друку.

19. Оглянути наданий проїзний документ з використанням збільшувального приладу, виявити ознаки, що свідчать про спосіб нанесення зображень. Визначити – який знакодруючий пристрій було застосовано. Які можливості його ідентифікації?

20. Надано підроблений документ зі спеціальними засобами захисту (грошовий знак). Оглянути його з використанням збільшувального приладу. Вказати, які засоби захисту відсутні у даному документі. Визначити ознаки підробки та її спосіб.

Додаток 1

11. Рекомендована література

Основна

Виявлення ознак підробки документів під час їх перевірки працівниками Національної поліції України (колектив авторів): практич. посіб. Київ, 2021. 124 с.

Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навчальний посібник. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2011. 312 с.

Воробей О. В. Лабораторний практикум з техніко-криміналістичного дослідження документів. Київ: НАВС, 2016. 72 с.

Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право». 2020. 752 с.

Методика технічної експертизи бланків документів / уклад. : К. М. Ковальов, В. В. Коваленко. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 14 с.

Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

Додаткова

Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 липня 2008 р. № 595 (ред. 15.лист.2013 р) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п>.

Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 1997 р. № 8 (ред. 25. трав. 1998 р) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 (ред. від 22.02.2019 р) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 02 жовтня 2008 р. № 1666/5 (ред. від 03.лип.2015 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08>.

Актуальні питання призначення та проведення експертиз в Україні: навч. посіб. [Г. П. Власова, О. М. Калачова, В. В. Кощинець, Я. А. Соколова, Г. В. Щербакова]. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2014. 322 с.

Білоус І. В. Характеристика основних елементів захисту паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій. *Актуальні питання технічної експертизи документів*: матеріали міжнародного наук.-практ. семінару-навчання, 25-26 лютого 2016 р. Київ: КНДІСЕ, 2016. С. 12-15.

Воробей О. Судово-технічна експертиза документів: основні поняття, виникнення та перспективи розвитку. *Судова практика: науково-практичний юридичний журнал*. 2010. № 11-12. С.19-26.

Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження

документів : навчальний посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2011. 312 с.

Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навчально-методичний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 304 с.

Воробей О.В., Меленевська З.С. Криміналістичне дослідження підписів. Київ: Пульсари, 2006, 84 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/1711>

Воробей О. В. Криміналістичне дослідження пошкоджених та згаслих документів : метод. реком. Київ: Університет. вид-во Пульсари, 2010. 32 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/2432>

Воробей О. В. Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів. Київ : НАВСУ, 2005. 30 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/12466>

Воробей О.В. Сучасні банкноти на полімерній основі: особливості та засоби захисту від підробки. *Актуальні питання технічної експертизи документів* : Матеріали міжнародного наук.-практ. семінару-навчання (м.Київ, 25-26 лютого 2016 р.). КНДІСЕ; уклад. А О Полтавський, Ю.Б.Форіс, О.В. Юдіна. К., 2016.С. 17-19.

Воробей О. В., Копча Н.В. Деякі проблемні питання встановлення абсолютного та відносного віку документів, що зазнали агресивного впливу з метою штучного старіння. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : Матеріали VIII Міжвідомчої конференції, Київ, 27.11.2019. Київ, НАВС. С. 105-108.

Воробей О.В. Щодо напрямків вітчизняних дисертаційних досліджень у галузі судово-технічної експертизи документів, захищених у період 2000-2020 р.р. *Науково-практичний огляд актуальних проблем судової експертизи та криміналістики [Текст]* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., приуроченій до дня Експертної служби МВС (Івано-Франківськ, 18 червня 2021 р.). Івано-Франківськ: Івано-Франківський НДЕКЦ МВС України. С. 21-23.

Воробей О.В., Примак Р.М. Деякі проблемні питання захисту банкнот від підробки в сучасних умовах. *Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та судової експертології* : матеріали міжвузівської наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження М.С. Бокаріуса, Київ, 23 травня 2019 р. Київ: ДУІТ, 2019. С.49-51.

Воробей О.В., Удовенко Ж.В. Новітні технології в захисті паспортних документів на полімерній основі. *Участь спеціаліста у кримінальному провадженні* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф., Київ, 24 квітня 2019 р. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 58-61.

Воробей О.В., Харьківська Н.О. Проблемні питання організації проведення техніко-криміналістичного дослідження документів. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В.

Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С.337-339. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/3579>

Воробей О. В., Чернявська О. С. Застосування відеоспектрального компаратора «REGULA» 4305DMH під час проведення практичних занять для майбутніх експертів-криміналістів. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі [Текст]* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С.129-132.

Воробей О. В., Янович Д. А. Підробка підписів за допомогою технічних прийомів та її симуляція: особливості комплексного дослідження. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : Матеріали VIII Міжвідомчої конференції, Київ, 27.11.2019. Київ, НАВС. С. 111-114.

Воробей О. В., Невмержицька І.М., Венгрус А.Ю. Можливості комплексного дослідження змін до первинного змісту документа, унесених шляхом дописки. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідомчої науково–практичної конференції* (м.Київ, 30 листопада 2023 р.). Київ: ННІ №2 НАВС, 2023. 98-100. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/27093>

Дідовець Я. О., Воробей О. В. Голографічний захист від підробки сучасних банкнот євро. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.), МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. ; Ташкент. держ. юрид. ун-т. Харків : ХНУВС, 2021. С. 130-132.

Електронний тлумачний словник техніко-криміналістичного забезпечення та судових експертиз. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19782>

Івчук Ю.В. Актуальні проблеми виявлення підробки довідок про непридатність до військової служби під час воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідомчої науково–практичної конференції* (м. Київ, 30 листопада 2023 р.). Київ: ННІ №2 НАВС, 2023. 245-247. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/27142>

Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення органів кримінальної юстиції: монографія / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдеева та ін. ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2017. 260 с.

Енциклопедія судової експертизи / под ред. Н. І. Клименко, В. П. Бахіна, Т. В. Будко, П. В. Цимбал. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2013. 184 с.

Ковальов К. М. Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа. *Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право*. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/0d880387-0151-469d-b9d0-98d72fd001bf>

Молибога М. П., Науменко С. М. Проблемні питання експертного дослідження свідочств про реєстрацію транспортних засобів на пластиковій

основі. *Актуальні питання технічної експертизи документів* : Матеріали міжнародного наук.-практ. семінару-навчання, м.Київ, 25-26 лютого 2016 р. Київ : КНДІСЕ, 2016. С. 28-31.

Патик Л. Техніко-криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України. Київ, 2013. 142 с.

Саковський А.А., Воробей О.В. Судовий експерт як суб'єкт здійснення правосуддя: європейський досвід. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : Матеріали VIII Міжвідомчої конференції, Київ, 27.11.2019. Київ, НАВС. С. 385-388.

Сидоренко Л. О. Практикум з дослідження кодових міток. Київ : ДНДЕКЦ, 2013. 64 с.

Силкін О. С. Особливості техніко-криміналістичного дослідження паспортних документів. *Актуальні питання технічної експертизи документів* : Матеріали міжнародного наук.-практ. семінару-навчання. м. Київ, 25-26 лютого 2016 р. Київ : КНДІСЕ, 2016. С. 44-46.

Сова Ю.М. Використання техніко-криміналістичного дослідження пошкоджених документів в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (м.Київ, 30 листопада 2023 р.). Київ: ННІ №2 НАВС, 2023. 383-385. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/27194>

Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) : монографія / О. М. Ключев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. ; за ред. О. М. Ключева. Харків : Золоті сторінки, 2018. 336 с.

Тальянчук Л. С. Криміналістичне дослідження документів, призначених для посвідчення особи при перетині нею державного кордону України : навчальний посібник. Вінниця, 2020. 184 с., іл. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17572>

Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навчальний посібник /Є.Ю. Свобода, А.В. Кофанов, А.В. Самодін та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 432 с.

Участь спеціаліста в огляді місця події: практичний посібник / кол. авторів; за заг ред. О.Г. Рувіна, Б.Б. Теплицького, С.С. Чернявського. Харків: Фоліо, 2018. 127 с.

Чернявська О.С. Використання підроблених документів при перетині державного кордону України під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правового та експертно-криміналістичного забезпечення документування злочинів в умовах воєнного стану*: матеріали підсумкової науково-теоретичної конференції здобувачів вищої освіти (м. Київ, 4 травня 2023 р.). Київ: ННІ №2 НАВС, 2023. 108-111.

Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ-ХХІ століттях : монографія. – Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.

Інформаційні ресурси

- Офіційний сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>
- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
- Офіційний сайт Міністерства Юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/>
- Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://www.mvs.gov.ua>.
- Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр України. URL: (<http://www.dndekc.mvs.gov.ua>).
- Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. URL: <http://www.kniise.com.ua>.
- Національна бібліотека України ім. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
- Каталог юридичних ресурсів. URL: <http://www.ageyev.org/libweb/>
- Державна науково-технічна бібліотека України. URL: (<http://www.gntb.gov.ua>).
- Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.kiev.ua/>.
- Національна академія внутрішніх справ / Мультимедійний підручник «Криміналістика». URL: <http://www.naiau.kiev.ua/books/kriminalist/index.html>
- Воробей О.В., Атаманчук В.М., Підвисоцький В.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : Мультимедійний посібник. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/tekhn_dokum/start.html
- Воробей О.В., Атаманчук В.М., Примак Р.М. Застосування відеоспектрального компаратора REGULA 4305DMH для дослідження документів : Навчальний фільм URL: <https://www.naiau.kiev.ua/vidannya-kafedr/kafedra-kriminalistichnih-ekspertiz/navchalni-videofilmy.html>

Підпис укладача:

Олена ВОРОБЕЙ